

سلماس؛ آینه تاریخ

وحید مرحمتی سلماسی

در شمال غربی ایران شهری مشتمل بر نواحی کوهستانی و رشته‌هایی حاصلخیز واقع شده که سلماس نام دارد و از طریق رودخانه زولاچای مشروب می‌شود که این شهر قدمت و سابقه تاریخی زیاد دارد و به شهادت بقایای آثار باستانی از زمانهایی بسیار قدیم مسکون بوده است. شهر سلماس به روایتی در زمان (سلماسار سوم) از پادشاهان آشور در هزاره سوم قبل از میلاد بنا نهاده شده است و به عنوان دژی در مقابل تهاجمات اقوام نزدیک حکومت بابل احداث شد تا در گذشته زمان به شهری تبدیل و برای راحتی تلفظ آن سلماسار را (سلماس) گفتند و این نام بر روی شهر و منطقه ماند. سلماس قبل از تمدن آشور هم از مناطق متمدن و مسکونی کره ارض بوده و به طوری که آثار به دست آمده از آن هزاره هفتم قبل از میلاد مسیح را به دست می‌دهد.

المقدسی در سفرنامه اش بازارها و مسجد سنگی آن را ستوده و یاقوت حموی به هنگام بازدید از سلماس آن شهر را ویران یافته توصیف کرد و حمدالله مستوفی متذکر گردیده است که باروی سلماس در دوره غازان خان تعمیر شده است و در کتاب نزه القلوب نوشته است سلماس از اقلیم چهارم است طولش از جزایر خاللدات «خط ید» و عرض آن از خط استوا «لزم» شهر بزرگ است و بارویش خرابی یافته. وزیر خواجه تاج الدین علی شاه تبریزی آن را عمارت کرد دورش هشت هزار گام هوایش به سردی مایل است آبش از «اودیبه» جبل کردستان می‌خیزد و به «بحیره چی چست» (دریاچه ارومیه) می‌ریزد. در قرن چهارم هجری قمری کلیه ساکنان این شهر، کرد بوده‌اند و در سال ۱۹۰۰ میلادی دارای ۱۰۸ آبادی و حداقل ۵۰ هزار نفر جمعیت بوده و بعضی مناطق آن صرفاً حالتی مسیحی نشین داشته است. این شهر در گذشته‌های بسیار دور جزو ارمنستان بوده و در زمان مادها و هخامنشیان «زاروند» نامیده می‌شده است. در حوالی شهر سلماس کنونی به بالای تپه ای موسوم به زنجیر قلعه بنایی توسط کد پرتو کشف شده که دارای حجاری‌های متعلق به عهد ساسانی است. در این سنگ نگاره‌ها که نزد اهالی به اوزدانی شهرت دارد تصاویر اردشیر و شاپور ساسانی در حالی که حکمرانان ارمنستان در پیش پای اسبشان زانو زده‌اند حجاری شده و به همین اعتبار عده‌ای از محققان تصرف سلماس و الحاق آن به ایران را به اردشیر یا شاپور ساسانی نسبت داده‌اند. علاوه بر حجاری یاد شده در ناحیه گورچین قلعه نیز آثار باستانی جالبی وجود دارد و در نزدیکی آبادی تازه شهر نیز برجی آجری و منسوب به میری خاتون (دختر ارغون آغا) واقع است که دارای کتیبه‌ای تاریخ دار می‌باشد روستای هفتوان سلماس در قدیم مرکز خلیفه‌گری آرامنه آذربایجان و ایران بوده است. با انجام کاوش‌های باستان‌شناسی در «گل تپه» یکی از کهن‌ترین آثار استقرار اجتماعات بشری در جهان کشف شده است. در باره کشف این مجموعه باارزش باید گفت این دهکده دائمی مربوط به هزاره هفتم قبل از میلاد می‌باشد. تراشه‌ها و ضایعاتی که به سنگهای آبسیدنی مادر در این محوطه وارد آمده نشانگر آن است که این دهکده پیشرفته در آن روزگار مرکز مهم تولید ابزارهای آبسیدنی از قبیل چاقو، تیغه و آلات برنده در حوزه دریاچه ارومیه بوده است. وجود مصنوعات سنگی شامل ظروف، سینی‌های گود، سینی‌های پوست کنی و وزنه‌های سنگی معرف فعالیت‌های زیادی برای تأمین غذا از طریق کشاورزی در این منطقه بوده است.

همچنین سفالهای منقوش خاکستری مایل به سیاه و سر دوکهای سفالی کشف و جمع آوری شده که سفالهای آن از نوع سفالهای نخجوان مربوط به دوره برنز قدیم در دو هزار و نهصد سال قبل از میلاد است و در لایه های فوقانی این تپه نشانی از استقرار سه دوره فرهنگی مربوط به هزاره های ششم، پنجم و چهارم پیش از میلاد وجود دارد که به ترتیب هم عصر با تمدنهای حاج فیروز و دالما در سلدوز نقره و عصر برنز قدیم در جمهوری نخجوان است. در حال حاضر هنوز بر روی هیچ یک از لایه های فرهنگی این تپه که دارای ارزش های تاریخی فراوانی است کاوش های علمی صورت نگرفته و اطلاعات مربوط به هر دوره بسیار اندک است. قدیمی ترین محل استقرار که مشخصات یک دهکده دائمی در جهان شناخته شده در بین النهرین عراق بوده که ویژگیهای فرهنگی آن متأخرتر از «گل تپه» سلماس است. در این تپه لاشه هایی بزرگ از سنگهای آبسیدنی تا وزن پنج کیلوگرم کشف شده است. علت جنگ شاه عباس صفوی با عثمانیان به خاطر سلماس بوده و تاریخ گواهی می کند که جنگهای روس، عثمان و آشتگیهای بعد از جنگ جهانی اول لطمانت زیادی به سلماس وارد ساخت. آغا محمد خان قاجار پس از تصرف ارمنستان در تاریخ ۲۸ رجب برای استراحت وارد سلماس شده و مدتی در آن اقامت داشت. بیشترین آرامش و آبادانی سلماس در عهد شاه عباس صفوی بوده است زیرا شاه عباس با سیاستهایی خاص آرامنه را در این شهر و روستاهای اطراف آن اسکان داد و اختلافاتشان را از بین برد و حتی کلیسای معروف هفتون را به دستور او تعمیر کردند و در اختیار آرامنه گذاشتند. در دوره قاجار این شهر از رونق افتاد و در عوض دهکده (دیلمقان) در نزدیکی آن مورد توجه واقع شد و تا حدودی آباد گردید که متأسفانه در سال ۱۳۰۹ شمسی زلزله سختی در این منطقه روی داد که بر اثر آن هم سلماس و دیلمقان ویران شد و بیش از ۴ هزار نفر از بین رفتند. اولین مدرسه به سبک نوین توسط سعید خان سلماسی در سلماس ایجاد شد و همین مدرسه بود که مقدمه گشایش مدارس دیگر در بقیه نقاط کشور شد. حیدر خان عمو اوغلی چهره سرشناس نهضت مشروطیت و میرزا ابراهیم خان امین السلطان اولین صدراعظم مظفرالدین شاه از اهالی سلماس بودند. در حال حاضر سلماس دارای هفت بخش و ۱۵۰ روستا است که تراکم نسبی جمعیت آن ۳۰ نفر در هر کیلومتر مربع می باشد. محور اصلی اقتصاد شهر کشاورزی و دامپروری است و محصولات کشاورزی آن گندم، جو، توتون، دانه های روغنی، و چغندر می باشد. دامداری در این شهرستان نقش اقتصادی بسیاری دارد که هم اکنون علاوه بر صنایع چرم سازی سه کارخانه بزرگ به عنوان لبنیات در آنجا تولید و صادر می شود. زرد آلوی فراوان این شهرستان در کارخانه های برکه سازی خسروآباد، هفتون، سوره، خانکاه و تازه شهر به برکه تبدیل می شود و همه ساله به کشورهای آلمان و روسیه صادر می گردد. همچنین معادن سنگ «مرمر» سنگ موزائیک «شورگل» سنگ سیاه گچ و تنکال ماده ای است که در زرگری و حلبی سازی به عنوان ماده جوشکاری استفاده می شود و نام شیمیایی آن برات دو سدیم است. و در آخر قابل ذکر است که صنایع دستی نظیر دستکش بافی و گلیم بافی اثر مثبتی در اقتصاد خانواده های روستایی دارد.